

УДК 2-1:378.046-021.64.091.12:005.963.5(045)

С. М. БОРХОВИЧ

ДОСВІД ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ ТЕОЛОГІЇ В УМОВАХ ОЗНАЙОМЧОЇ ПРАКТИКИ

У статті розглянуто досвід практичної підготовки бакалаврів теології в умовах ознайомлювальної практики.

Підготовка до практики включала тестування, за допомогою якого було здійснено контроль засвоєння студентами змісту програмних документів відносно діяльності дитячих релігійних навчальних закладів. Наступним етапом стало анкетування, що виявило думки майбутніх бакалаврів теології щодо статусу, мети, завдань і форм роботи недільної школи на сучасному етапі. Студенти розмірковували, як побудувати навчально-виховний процес, щоб він викликав зацікавленість дітей і відповідав своїй основній меті.

Базами практики стали недільні школи Запорізької єпархії УПЦ, де студенти вивчали існуючу практику організації навчально-виховного процесу недільної школи та виявляли специфіку навчання в ній.

Останнім етапом ознайомчої практики стало підбиття її підсумків через анкетування, що виявляло установки студентів щодо набутого досвіду та своєї можливої подальшої участі в релігійному вихованні дітей.

Аналіз відповідей респондентів також виявив їхній інтерес до теми релігійного виховання, знання сучасних інноваційних педагогічних процесів, здатність творчо мислити, потенціал для розвитку педагогічних здібностей і напрацювання досвіду для роботи з дітьми в подальшій професійній діяльності.

Ключові слова: *бакалаври теології, практична підготовка, ознайомча практика, недільна школа, навчально-виховний процес.*

Професійна підготовка бакалаврів теології вимагає не тільки озброєння їх теорією духовно-моральних дисциплін, а й формування практичних умінь організації навчально-виховного процесу, використання принципів, форм, методів і методик викладання спеціалізованих дисциплін. Практична підготовка таких фахівців до професійної діяльності в освітніх установах різного типу в якості викладачів і у виховній роботі з дітьми та молоддю здійснюється в Класичному приватному університеті як в процесі засвоєння нормативних та спеціальних курсів, так і при проходженні різних видів практики.

Згідно з угодою між Інститутом управління Класичного приватного університету та Управлінням Запорізької єпархії Української Православної Церкви студенти II курсу кафедри богослов'я проходять ознайомчу практику на базі недільних шкіл Запорізької єпархії УПЦ. Мета практики полягає в ознайомленні з діяльністю недільних шкіл. В її завдання входить:

- ознайомлення з Положенням про діяльність недільних шкіл Запорізької єпархії;
- ознайомлення з існуючою практикою організації навчально-виховного процесу недільної школи;
- виявлення специфіки навчання недільної школи.

Підготовка до практики включає низку завдань: актуалізувати теоретичний матеріал з профільних дисциплін, вивчити первинні уявлення про статус, мету та завдання діяльності недільних шкіл, виявити установки студентів на специфіку організації навчально-виховного процесу в недільній школі.

У ході підготовки та проходження практики використовувалися такі методи: бесіда, тестування, анкетування, спостереження, аналіз, узагальнення. Провідним методом ми обрали тестування й анкетування, в яких взяли участь 26 студентів. Анкета складалася з питань такого змісту:

1. Чи повинна, на Ваш погляд, недільна школа завжди бути частиною приходу або монастиря (подвір'я) або вона може існувати як самостійна структура? Якщо так, то яким умовам вона повинна відповідати?

2. Як, на Ваш погляд, необхідно вибудувати навчально-виховний процес в недільній школі, щоб він відповідав своїй основній меті – вести дітей до спасіння?

3. Чи повинна, на Ваш погляд, недільна школа бути відкритою для суспільства: рекламувати свою діяльність, співпрацювати зі світськими організаціями? Свою відповідь аргументуйте.

4. Як, на Ваш погляд, необхідно вибудувати навчально-виховний процес у недільній школі, щоб він викликав зацікавленість у дітей?

Мета статті – представити досвід практичної підготовки бакалаврів теології в умовах ознайомчої практики.

Як засіб, за допомогою якого здійснювався контроль за засвоєнням студентами основ Положення про діяльність дитячих недільних шкіл Запорізької єпархії, нами було вибрано тестування, для чого було розроблено 27 тестових завдань. Їх можна розділити на кілька блоків:

- статус недільної школи, її місце в системі церковної освіти;
- мета і завдання діяльності;
- документи, що регламентують роботу недільної школи;
- умови утворення та припинення діяльності;
- особливості керівництва;
- обов'язки директора, духовника і настоятеля храму по відношенню до недільної школи;
- педагогічна рада, її склад і компетенції;
- особливості навчально-виховного процесу (основна та варіативна частини, їхній зміст);
- організаційні умови навчально-виховного процесу (місце та час проведення занять, наповнюваність технічними засобами, участь у житті парафії);
- компетенції викладачів.

За підсумками тестового завдання 3,8% випробовуваних отримали оцінку "С", 7,7% студентів – "В" і 88,5% студентів отримали найвищу оцінку "А". Результати тестування дають змогу зробити висновок про міцне засвоєння студентами матеріалу.

Згідно з Положенням про дитячі парафіяльні недільні школи Запорізької єпархії, недільна школа є "основою церковної системи освіти, яка є

складовою і невід'ємною частиною приходу, монастиря, подвір'я монастиря єпархії і покликана організовувати православне духовне просвітництво та виховання, сприяти воцерковленню дітей і дорослих, формувати вміння та навички, необхідні для ведення життя православного християнина” [1].

Аналіз відповідей на запитання анкети свідчить, що 69,2% респондентів згодні з затвердженням Положення про те, що недільна школа повинна бути частиною приходу або монастиря. Як аргумент вони висувають положення про те, що в іншому випадку втрачається сенс існування недільної школи, мета якої – не просто давати ті чи інші богословські знання або розвивати моральність, а й вводити дитину в містичне спілкування з Христом через Євхаристію.

Студенти висували думки про збереження положення “золотої середини” й уникнення крайнощів: втручання в навчальний процес з боку держави (К. Олена) і формування шкільного простору, повністю “закритого” від зовнішнього світу (Г. Ірина). Разом з тим, була висловлена думка про необхідність стандартизації недільних шкіл, проходження атестації в Навчальному комітеті УПЦ, для чого необхідна розробка та прийняття відповідних документів (К. Михайло та М. Євген, священник).

Те, що недільна школа може існувати окремо від приходу (наприклад, на базі загальноосвітньої школи, бібліотеки, центру творчості тощо), але під контролем священника, вважають 23,2% студентів. При цьому, на думку студентів, у недільній школі розширюються можливості щодо залучення фахівців для різнобічного розвитку дітей (музика, рукоділля, живопис, танці тощо) (А. Андрій, священник).

Про те, що недільна школа може існувати, як в одному, так і в іншому вигляді висловилися 7,7% студентів.

Положення про діяльність дитячих недільних шкіл одним з основних завдань її роботи визначає “сприяння процесу воцерковлення вихованців і членів їх сімей” [1]. Аналіз розуміння студентами цільової установки діяльності недільної школи показав, що респонденти бачать її в необхідності розкриття дітям Православ'я як радісної повноти життя у Христі. Студенти відзначають, що страх Божий – це не тріпотіння перед Всемогутнім Господом, а боязнь образити своїми вчинками нескінченно люблячу тебе Особистість (Р. Максим, священник).

На думку респондентів, при організації навчально-виховного процесу в недільній школі необхідно враховувати вікові й індивідуальні якості дитини, а також ступінь його воцерковлення, пояснювати зміст того, що відбувається в храмі, розкривати значення кожного церковного свята, використовувати величезний моральний потенціал житійного матеріалу святих Православної Церкви, формувати бажання наслідувати їм (А. Дмитро, священник). Потрібно, як зауважують опитувані, пояснювати дітям зміст слів про те, що “Царство Небесне здобувається силою, і ті, хто вживає зусилля, хапають його” (Мф 11:12), тобто говорити про значення зусилля та праці у викоріненні поганих звичок і вихованні чеснот, особливо в наш час

панування гедонізму. При цьому всі пояснення повинні бути пов'язані з життям і проблемами дитини (М. Надія, К. Олена, Г. Ірина).

Аналіз установок студентів показав, що вони бачать навчання в недільній школі в обов'язковому зв'язку з практикою. На їхню думку, дуже важливо не знання про Бога, яке отримує дитина, а те, як він застосовує його у своєму житті, тому в недільній школі повинні бути обов'язкові практичні завдання: усвідомлена участь у богослужіннях і таїнствах, формування досвіду молитви, літні табори, паломницькі поїздки, благодійні акції, хресні ходи тощо.

Про розуміння студентами необхідності відкритої діяльності недільної школи відносно суспільства (реклама своєї роботи, співпраця з іншими організаціями) свідчить той факт, що 80,8% випробовуваних відповіли на це питання ствердно. "Під рекламою своєї діяльності необхідно розуміти сповідування недільними школами духовно-моральних орієнтирів у підростаючого покоління" (Р. Максим, священник). Студенти відзначають, що "вона повинна не рекламувати, а інформувати суспільство про свою діяльність" (Ш. Федір). Респонденти говорять про те, що в недільній школі не вийде закритися від суспільства, так як вона сама в якійсь мірі суспільство, де є діти і дорослі з різних соціальних прошарок (Ш. Петро, священник). На думку студентів, "тут потрібен приклад власного життя, те, чого так не дістає суспільству і кожному з нас: любові, тобто жертвності та турботи про ближнього" (Ч. Дмитро). "Потрібно дійсно засяяти Христовим Світлом, щоб висвітлювати лежачий в пільмі світ" (Т. Вероніка), проте необхідно пам'ятати, що "церква для деяких – всього лише особливий світ, де можна відпочити, але вона не має ніякого відношення до реалій повсякденності" (М. Євген, священник).

Пояснюючи роль недільної школи в сучасному суспільстві, студенти наводять такі міркування: "Сучасне суспільство – це суспільство споживання. Скільки б ми не говорили про те, як нам в цілому важко живеться, ми маємо визнати – в переважній більшості випадків умови життя сучасної дитини настільки комфортні, що їй важко уявити собі, що таке справжня потреба. Наші діти не завжди можуть зрозуміти, що означає не мати грошей на ліки або залишитись без даху над головою, без рідних, якщо змолоду ні вони самі, ні їхні близькі не стикалися з подібними проблемами. У результаті сьогодні в багатьох дітей складається враження, що таких проблем просто немає. А якщо їх немає, то, відповідно, нема чому й співчувати. Відчуття готовності допомогти, яке живе в кожній дитині, прийти на допомогу ближньому, поступово притупляється. Чим старшою стає дитина, тим важче буває в ній пробудити це почуття. І вже зараз цілком очевидно, що нам необхідно створювати умови для того, щоб почуття милосердя в наших дітях остаточно не згасло. Ось чому так важливо залучати дітей до різноманітних благодійних справ" (А. Андрій, священник).

Аналіз відповідей на питання анкети показав, що іноді в судженнях про відкритість недільної школи суспільству в студентів з'являються обережність і сумнів. Так, один з респондентів висловлює припущення про те,

що реклама недільної школи повинна здійснюватися тільки в межах приходу (наприклад, інформаційний стенд) (К. Олександр).

Таким чином, аналіз установок студентів на можливість співпраці недільної школи з іншими організаціями дає змогу зробити висновок про те, що опитуванні підтримують ідею їхньої спільної діяльності, при цьому 11,5% респондентів уточнюють, що співпраця зі світськими організаціями повинна бути виборчою, насамперед, із соціальними організаціями.

У ході дослідження виявлено думку студентів про необхідність ретельного відбору викладачів для недільної школи. На їхню думку, викладач повинен бути воцерковленим православним християнином, який має відповідну освіту. Вчительству в Церкві варто надати не просто допоміжний, а життєво важливий статус. Прагнення стати вчителем повинно бути таким саме бажанням, як бажання стати священником (К. Сергій, К. Олена, М. Євген, священник). Це особливо важливо зараз, “в умовах інформаційного суспільства” [2, с. 205], в якому “нова роль вчителя полягає не тільки в тому, щоб він навчав, а й у тому, щоб допомагав учням у пошуку та засвоєнні знань, культурних цінностей та інформаційних ресурсів, керував їхньою навчальною діяльністю, організовував обговорення та оцінювання досягнутих успіхів, створював соціально-психологічну атмосферу і комунікативне середовище, що сприяє усвідомленому вибору кожним учнем свого подальшого життєвого і професійного шляху”. [2, с. 205].

Респонденти підкреслюють, що не можна вести дитину до спасіння, якщо ти сам не прагнеш бути з Христом, тому викладачі самі повинні обробляти своє серце в душі святого Євангелія. Життя педагога є прикладом для дітей. З вихованцями, на думку студентів, треба бути чесним, усіляко уникати солодкуватої моральності та моралізаторства (Б. Сергій, священник). Розмова з дітьми (особливо зі старшими) повинна бути не монологом, а діалогом. На думку Л. Сурової, “у нас є тільки один головний виховний засіб – діалог, але діалог, який розуміється не як розмова двох, а як увага до всього, що відбувається в людях і в світі” [3, с. 51]. Висновок, до якого дитина прийде сама в результаті бесіди з дорослим, буде для нього більш значущим, ніж те ж, але вимовлене вчителем (М. Євген, священник).

Говорячи про особливості навчально-виховного процесу в недільній школі, варто зазначити, що заняття в недільній школі проходять, як правило, раз на тиждень, у неділю після тривалого навчального тижня в загальноосвітній школі. Вони не мають обов'язкового характеру. Тому перед православними педагогами стоїть важливе завдання – знайти такі форми, які, з одного боку, робили б заняття привабливими для дітей, з іншого – сприяли повноцінному навчальному процесу, не перетворюючи його виключно на гру.

Про розуміння студентами проблеми методично правильної побудови навчально-виховного процесу свідчить думка про необхідність створення в недільній школі атмосфери любові та довіри, а також простоти і ненав'язливості, тобто недільна школа, на думку студентів, не повинна бути

схожа на звичайний навчальний заклад, який стомлює учнів і вчителів, а бути островом радості та свободи.

Виховувати дитину в православній традиції без урахування умов його сімейного життя – це, на думку респондентів, марна трата часу. Необхідна, перш за все, робота з батьками, тому що сім'я – основне середовище, де формується особистість дитини. На думку С. Дивногорцевої, “можна з повною впевненістю сказати, що по-справжньому в людині виховане лише те, що виховане сім'єю” [4, с. 66].

Опитувані вказують на необхідність використання досвіду світської школи, починаючи від визначення мети кожного навчального заняття, вибору відповідних йому форм і методів. Респонденти підкреслюють необхідність залучення потенціалу різних заходів, які об'єднують і зближують вихованців та педагогів у дусі православних традицій: проводити спортивні заходи, парафіяльні свята, організовувати паломницькі поїздки, екскурсії, походи, відвідувати концерти, музеї та виставки, проводити гурткову роботу. Також, на думку студентів, у навчально-виховний процес недільних шкіл потрібно впроваджувати сучасні освітні технології (Р. Максим). У навчальному процесі необхідно активно використовувати наочні посібники, фото та відеоматеріали (Ч. Дмитро). Дітям потрібно пропонувати невеликі творчі завдання, результатом яких повинна бути маленька перемога, формування почуття впевненості в собі (Ч. Дмитро). Цій же меті служить проведення різних творчих конкурсів, випуск стінгазет тощо (К. Олександр).

Не можна, на думку студентів, забувати про художню літературу. Використовуючи її засоби, можна цікаво та доступно пояснити дитині практично будь-яку тему (В'ячеслав В., священник).

Респонденти висловлюють думку про те, що навчально-виховний процес у недільній школі передбачає зануреність у церковне життя, усвідомлення кожною дитиною корисності знань, що отримані. Студенти звертають увагу на те, що матеріал уроків повинен бути пов'язаний з повсякденним життям вихованців. На їхню думку, починати розмову з дітьми потрібно з теми, близької та зрозумілої їм. Ось як описує один із студентів випадок, що стався з ним: “Якось раз я жартома заговорив з дітьми про останні блокбастери, і тут все почалося, всі зацікавилися, почали уважно слухати та, найголовніше, активно розповідати сюжети останніх фільмів. Ми цікаво проговорили майже весь урок на різні теми: і фільмів, і ігор, в які вони зараз грають. Пошкодував, що я не православний мультиплікатор або програміст, який зміг би написати цікаву гру з моральним сенсом” (Ш. Петро, священник).

Активізація навчально-виховного процесу в розумінні студентів пов'язана з необхідністю звертати особливу увагу на запитання, які задають діти, намагатися давати на них повні відповіді, перевіряти, як вони засвоїли новий матеріал, чи знайшов він відгук у їхніх серцях (К. Сергій). Матеріал повинен подаватися в доступній для дитини формі з урахуванням

його вікових та індивідуальних особливостей, а також ступеня його воцерковлення (Олександр Є., священник). Дитина повинна сприймати не тільки зовнішній бік знань, а й проживати їх (Надія К.).

Розмірковуючи про організацію навчально-виховного процесу, що викликає зацікавленість у дітей, студенти помічають, що “ми трудимося як сівачі, засіваючи Божі насіння. Або як робітники, які прополюють бур’яни і піклуються про збереження посівів. І як би добре трудівник не організував свій комплекс робіт (навчально-виховний процес), яку б дорогу техніку не використав для цього, результат жнив не завжди передбачуваний (а точніше, завжди непередбачуваний) тому, що кожна людина – особистість, яка вільно приймає рішення. Прийняти певний спосіб життя, змусити або переконати можна, любити – ні змусиш, ні переконаєш. Напевно, найкращий навчальний посібник – вчитель, який виблискує святістю і чеснотою подібно образу Христа, який ми доносимо до вихованців” (Євген Є., священник). “Шляхів до Бога багато. Я думаю, що весь навчальний процес повинен будуватися на тому, щоб допомогти дитині сформуванати себе як особистість, яка, в свою чергу, і визначить, яким шляхом йти до Бога” (Петро Ш., священник).

Вивчення існуючої практики організації навчально-виховного процесу недільної школи та виявлення специфіки навчання в ній стало наступним етапом ознайомчої практики. Базами практики стали недільні школи Запорізької єпархії УПЦ. Після закінчення практики студенти оформили звіти, в яких описали практику організації навчально-виховного процесу, діяльність недільної школи, давали свої рекомендації щодо можливих, на їхній погляд, перспектив розвитку навчального закладу.

Останнім етапом ознайомчої практики стало підбиття її підсумків. Воно здійснювалося методом анкетування. Відповідаючи на питання, студенти міркували щодо набутого досвіду та своєї можливої подальшої участі в релігійному вихованні дітей. Аналіз цього анкетування описаний автором в інших статтях.

Таким чином, розроблені тестові завдання дало змогу виявити знання студентів щодо змісту документів, що регламентують роботу недільної школи.

Аналіз міркувань студентів щодо статусу дитячого парафіяльного навчального закладу виявив думку про те, що недільна школа може існувати не тільки як частина приходу або монастиря, а й як самостійна структура (наприклад, на базі загальноосвітньої школи, центру творчості, бібліотеки тощо), але під обов’язковим керівництвом священника. На нашу думку, це відповідає сучасному стану релігійної освіти дітей і вимагає внесення змін в існуюче Положення про діяльність недільних шкіл Запорізької єпархії УПЦ.

Аналіз відповідей респондентів щодо організації навчально-виховного процесу відповідно до основного завдання недільної школи – вести дитину до спасіння – продемонстрував досить глибоке розуміння студентами цілей і завдань релігійної освіти та виховання.

Думки студентів щодо відкритості недільної школи суспільству, хоча і мають деякі сумніви й обережність, але в більшості випадків висловлюють думку про необхідність подальшого розвитку місіонерської діяльності недільної школи, її ширшій співпраці з іншими організаціями, насамперед, соціальними.

У ході дослідження виявлено думку студентів про особистість педагога як ключового фактора якості навчання. Цікавим і цінним, на наш погляд, є думка респондентів про те, що вчителюванню в Церкві варто надати не просто допоміжний, а життєво важливий статус, про те, що прагнення стати вчителем повинно бути таким саме бажанням, як бажання стати священиком, що передбачає розробку та впровадження відповідних заходів не тільки на парафіяльному і благочинницькому, а й єпархіальному рівні.

Розуміння студентами того, що основне виховне середовище для дитини – це сім'я, а недільна школа – це всього лише її помічниця, говорить про глибоке занурення опитуваних у проблеми релігійного виховання та цілком відповідає теоретичним і практичним обґрунтуванням. Однак, як показує практика, в недільних школах робота з батьками стоїть не на належному рівні, вимагаючи подальшого уваги.

Важливим, на наш погляд, є думка респондентів про необхідність більш широкого використання досвіду освітньої школи. Світською педагогікою накопичено багатий матеріал, який може і повинен бути використаний недільною школою. На сьогодні недільній школі необхідні теоретичні знання про організацію навчально-виховного процесу взагалі й уроку зокрема. Цей найцінніший матеріал потребує осмислення з погляду релігійних положень.

Аналіз відповідей випробовуваних також виявив їхній інтерес до теми релігійного виховання, знання сучасних інноваційних педагогічних процесів, здатність творчо мислити, потенціал для розвитку педагогічних здібностей і напрацювання досвіду для роботи з дітьми у своїй подальшій професійній діяльності.

Таким чином, можна вважати, що під час ознайомчої практики студенти кафедри богослов'я КПУ набули нового досвіду в використанні знань з вивчених дисциплін, ознайомилися з практикою організації навчально-виховного процесу недільної школи та виявили специфіку недільної школи.

Список використаної літератури

1. Положення про діяльність дитячих недільних шкіл Запорізької єпархії УПЦ. – Запоріжжя, 2012.
2. Слободчиков В. І. Антропологічна перспектива вітчизняної освіти. – Єкатеринбург : Видавничка рада Єкатеринбурзької єпархії, 2009.
3. Сурова Л. В. Педагогіка духовного розвитку / Л. В. Сурова // Статті різних років. – 2014. – 470 с.
4. Дивногорцева С. Ю. Теоретична педагогіка / С. Ю. Дивногорцева. – Москва, ПСТГУ, 2012. – Ч. 1. – 262 с.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2015.

Борхович С. Н. Опыт практической подготовки бакалавров теологии в условиях ознакомительной практики

В статье представлен опыт практической подготовки бакалавров теологии в условиях ознакомительной практики.

Подготовка к практике включала тестирование, с помощью которого был проведен контроль усвоения студентами содержания программных документов относительно деятельности детских религиозных образовательных заведений. Следующим этапом стало анкетирование, которое выявило размышления будущих бакалавров теологии относительно статуса, целей, задач и форм работы воскресной школы на современном этапе. Студенты рассуждали, как построить учебно-воспитательный процесс, чтобы он вызвал интерес детей и отвечал своей основной цели.

Базами практики стали воскресные школы Запорожской епархии УПЦ, где студенты изучали существующую практику организации учебно-воспитательного процесса воскресной школы и выявляли специфику обучения в ней.

Последним этапом ознакомительной практики стало подведение ее итогов через анкетирование, которое выявило установки студентов относительно приобретенного опыта и своего возможного дальнейшего участия в религиозном воспитании детей.

Анализ ответов испытуемых обнаружил их интерес к теме религиозного воспитания, знание современных инновационных педагогических процессов, способность творчески мыслить, потенциал для развития педагогических способностей и наработки опыта для работы с детьми в дальнейшей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: бакалавры теологии, практическая подготовка, ознакомительная практика, воскресная школа, учебно-воспитательный процесс.

Borkhovych S. Theology Bachelors' Practical Training Experience in the Conditions of Introductory Practice

The article investigates theology bachelors' practical training experience in the conditions of introductory practice.

The practice preparation included testing, which gave an opportunity to check the students' understanding of position papers on the activities of children's religious education initiation. The next step was questioning, revealing future theology bachelors' thoughts about status, tasks and forms of Sunday school's work at present stage. The students were thinking over the building of teaching and educational process for it to be interesting for children and to be up to the main aim.

Sunday schools of Zaporizhzhya Eparchy of Ukrainian Orthodox Church became the training bases, where the students explored the existing practice of Sunday school teaching and educational process' organizing and discovered its teaching peculiarity.

The last phase of this introductory practice was the summation through the questioning, which uncovered the students' aims at obtained experience and their possible further participation in children's religious upbringing.

The students' answers analysis revealed their interest in religious upbringing, knowledge of modern innovative pedagogical processes, aptitude for creative thinking, capability for pedagogical abilities' development and gaining experience for work with children in their further professional activity.

Key words: theology bachelors, practical training, introductory training, Sunday school, teaching and educational process.